

Diósi Pál a Budapesti Népművelők Egyesülete megbízásából szociológiai kutatást végzett a Budapesten dolgozó gyakorló népművelők körében. Ennek anyagából SZABAD CSAPATOK? Budapesti népművelők magukról, szakmájukról és kilátásaikról címmel és alcímmel könyvet írt, mely kiadásra vár. A kézirat előszavát és összefoglalóját közöljük.

SLÉZIA GABRIELLA

### Előszó

Diósi Pál tanulmánya szakmánkról – a sokszor kutatott és mindig ellentmondásosnak talált – népművelői pályáról szól.

Mi magunk is időről időre feltesszük a kérdést, mik vagyunk, kulturális értékek létrehozói, közösségi folyamatok katalizálói, vagy egyszerűen programkiszerek? Az a feladatunk, hogy elébe menjünk az igényeknek, vagy csak ki kell szolgálnunk azokat, olykor bármilyen áron?

Mi az az intézmény típus, amit művelődési háznak hívnak; a sztálini művelődéspolitikai utolsó fellegrá, vagy az ellenzéki mozgalmak tanyája? Kétségtelen sokféle ideológia és közösség zsúfolódott e tetők alá. Együtt tenyészett benne a szocialista kultúra minden vívmánya és a „másként gondolkodás” első mozgalmi. Elbújhatott falai között a szegénységgonddozás, a mentális bajok kezelése, a vajákoságnak kikiáltott természetgyógyászat éppúgy, mint a szub- és ellenkultúrák.

A mai közösségfejlesztők, a művelődésszervezők, a kulturális menedzserek, de még a művelődéspolitikusok és a szociális munkások jó része is a népművelés kötetnyéből bújtak ki. Nem csoda, ha mára utódszakmákra bomlott a népművelés! Pályakezdésünk szinte egyénenként változó, identitásavarral küzd mind a praxisunk, mind a képzésünk. Bolyongunk a magas értékek és a pénzvelő piac között.

Mégis mindig talpra áll, s újrateremti magát a szakma. Elengedi, ami kinőtt belőle, s betölteni igyekszik minden hiátust. Más a tartalma egy kis faluban, s más egy nagy városban. Ott színház, mozit, sportlétesítményt pótol, itt tanfolyamok, amatőr csoportok, nyári napközis táborok színhelye. Utolsó esély a lakosság azon rétegei számára, akik az elemi szükségleteken túl valami életminőségmaradékhoz ragaszkodnak.

Ezért alapintézmény a művelődési ház! Ez az a hely, ahol a művelődéshez való jog még – megfizethetősége okán – realizálható.

Mint jeleztem, sokszor felmérték ezt a pályát, de a rendszerváltás óta a DIÓDATÁ-é az első e témájú kutatás. Első, ami a jelenlegi alig irányított és alig támogatott állapotban vette górcső alá helyzetünket, viszonyainkat és céljainkat.

Milyen a közérzete a mai népművelőnek? Mit gondol szakmájáról, feletteseiről és fenntartóiról, intézményéről és annak helyzetéről, ma? Ezekre a kérdésekre válaszol a tanulmány, gondosan kiszámolva pályamódosításainkat, százalékban mérve támogatottságunkat, grafikusán ábrázolva hatékonyságunkat, mérhetőnek mutatva mindazt, ami számunkra mérhetetlen. Elemez és következtet, de a tanulságok levonását és a cselekvés lehetőségét ránk, a pályán lévőkre bízta.

Azt gondolom, sok megfontolni és megtenni valónk van, ha perspektívát akarunk szakmánknak.

DIÓSI PÁL

### Összefoglalás

Tanulmányunkat a Budapesten elérhető 80 művelődési házban dolgozó 240 népművelő közül 75 intézmény 220 népművelőjével készült standard kérdőíves interjú feldolgozására építettük. Az érintett művelődési házak döntő többségében az ott dolgozók nagyfokú egyetértéssel sorolták be munkahelyüket a kis, ill. a nagy intézmények közé. Úgy tapasztaltuk, hogy a közmegegyezés alapjaként a háromnál több népművelővel dolgozó házakat tekintették nagynak.

A budapesti népművelők szakmához vezető útja korántsem mondható egyenesnek. Mintegy kétharmaduk más foglalkozást szeretett volna, 44% szerzett is másféle szakképesítést, 40% pedig egy ideig dolgozott is e szakképesítés alapján a népműveléstől eltérő munkaterületen. A nők inkább elképzeléseiket adták fel, a férfiakra inkább az jellemző, hogy már megszerzett birtokában, más foglalkozás kipróbálása után lettek népművelők.

A pályaelőzmények azt jelzik, hogy a népművelői mesterség ma is sokak számára az értelmiségivé válás eszköze. Hasonló eredményeket Benkő Évánál hazai, Philippe Fritsch írásában pedig francia kutatás nyomán ismerhettünk meg húsz-huszonöt évvel ezelőtt.

A vezetők kétharmada befejezett tényként tekint szakmaváltására, a beosztottak – ugyanilyen többséggel – vagy állásuk mellett dolgoznak eredeti foglalkozásukban is, vagy szeretnék, ha egyszer abból élhetnének. Az ellentétes helyzet részben a jövedelemeltérésekről, részben a vezetői munka gyakran tervezhetetlen jellegéből adódik.

A korrekciókról megismert kép és a jövedelmi, ill. a karrierlehetőség adatainak egybevetése nyomán azt láttuk, hogy a pályakorrekcióval vállalt „befektetési többlet” a férfiak számára akkor térül meg, ha vezető beosztásban dolgozhatnak. Ennek esélyeit a férfiak inkább a szakmán belüli munkahelyváltoztatással teremtik meg, a nőkre jellemzőbb, hogy hosszabb ideig kitartanak egy munkahelyen. Ezzel összefüggően az éppen adott munkahelyen befutható karrierív a nők számára előnyösebb képet mutat.

A megkérdezettek közel egytizedének volt kísérlete a szakmából való kiugrára, a fennmaradó 200 népművelő 57%-a sem állás, sem munkahely-változtatási gondolatokról nem számolt be, a többieknél találtunk ilyen vágyakat és terveket. A munkahely-változtatási tervek motivációját inkább a „létbiztonság” gyűjtőnévvel jellemezhetjük, míg a szakmakorrekciós elképzeléseket többnyire az „illeszkedés” karakterű vágyak vezérlik.

A remélt foglalkozások egy része olyan humán értelmiségi pálya (pedagógus), amely maga is válságszakmának számít és emiatt eleve kevés esélyt kínál, kisebb hányada pedig a napjaink sikertörténeteire kore csoportosul (vállalkozó, pénzügyember, cégképviselő, marketinges), amelyhez a népművelők elvéve tudják felmutatni a szükséges habitus és rutinok indukálását. Talán éppen emiatt találjuk ezeket a népművelőket ma is a művelődési házakban.

A jövedelemskálán a férfiak akár beosztottak, akár vezetők előnyösebb pozíciókat mondhatnak magukénak, mint női pályatársaik és ez nem csak a munkahelyen megkeresett bérekre jellemző, hanem a kiegészítő jövedelmek esélyeire is. A nemek és beosztások kombinációjából képzett négy csoport tíz kiegészítő jövedelemforrása közül öt esetben szignifikáns eltér-

réseket találtunk az adott kiegészítő jövedelem elérhetőségében.

A kombinált változó indokoltta tette a többváltozós regresszióanalízist a nem, a beosztás és az egyenként függő változónak tekintett jövedelemforrások bevonásával. Az alábbi tényezők voltak meghatározó erejű, független összetevők: a nem az alkalmi előadások, a vállalkozás és a szakmai publikációk esetében, a beosztás pedig a szakértői díjak és a művészeti publikációk kapcsán. Az első három esetben a férfiakat, a fennmaradó kettőben pedig a vezető beosztásúakat találtuk kedvezőbb helyzetben.

Egészében szemlélve a beosztás, a jövedelmek és a családi viszonyok férfiközpontú helyzetet teremtenek egy olyan szakmában, amelyben inkább nőket találunk.

A népművelők fizetését befolyásoló tényezőkről a megkérdezettek összességében olyan képet ismertünk meg, amelyben a közalkalmazotti törvényt tekintik a legerősebb és a „jó keresztapát” a leggyengébb hatású mozzanatnak tíz lehetséges elem közül. A közel idealizáló kép a szakmában, ill. a munkahelyen töltött idő, és a nemek-beosztás szerint képzett változó mentén a tíz tényező közül nyolcnál jelentős eltéréseket fedett el. Elemzésünkben rámutatunk a régi és a kezdő népművelők helyzet-, ill. érdekkülönbségeiből fakadó ítéleti különbségekre, ill. a beosztott férfiak önvédelmi motivációjú ítéletképzésére. A különvélemények többségét a szakmában található feszültségek, elégedetlenség indikátorának tartjuk.

A rendszerváltás a közművelődés intézményrendszerének egészére lényegesen több megkérdezett szerint hatott, mint a budapesti intézményekre, ill. saját munkahelyükre. A teljes intézményrendszerben és a budapesti intézményekben döntően negatív hatásokat (pénztelenség a házakban és a látogatóknál) említettek, a saját munkahelyükön viszont első helyre a növekvő önállóságot tették és a gazdasági nehézségek között jelentős az öneltartási kényszerből adódó lépések felsorolása. Eszközeink nem tették lehetővé annak vizsgálatát, hogy e két hatást „egy jó, egy rossz” logikával szemléljük-e a budapesti népművelők, vagy felismerik összetartozásukat. Úgy véljük, ennek tisztázása azért fontos, mert a művelődési házak nagykorúságának kérdéséhez tartozik, kutatását intenzív technikákkal tartjuk megoldhatónak.

A kérdezettek álláspontja szerint a közművelődés működési feltételeire a fenntartóknak és a szakmabelieknek jelenleg kisebb a hatásuk, mint amikor a szakmába kerültek. A szakmabeliek befolyásvesztését erősebbnek látják, mint a fenntartókét. Munkahelyükről másképp vélekednek, ott a fenntartók befolyását csökkenni látják, míg a saját és kollégáik elképzeléseinek szerepét munkahelyükre kerülésük óta növekvőnek tekintik.

Tizenhárom „szereplő” jelenlegi és jövőben kívánatos súlyát vizsgáltuk a közművelődés egészében betöltött hatásuk mentén. Jelentős elégedetlenséget láttunk az állam és intézményei túlhatalma, ill. a szakmabeliek és a szakmaközei szereplők kívánatosnál kisebb befolyása miatt.

Az önkormányzatok túlzottnak ítélt befolyása álláspontunk szerint elválaszthatatlanul összefügg azzal, amilyenek a fővárosi, ill. a kerületi önkormányzatokat a megkérdezett népművelők a finanszírozás kapcsán látják. Úgy gondolják, hogy a kulturális ráfordításokat az önkormányzatok elvétele tartják befektetésnek, gyakorlatukat a rejtett, ill. a vállalt maradékelv vezérli. Ezek után korántsem meglepő, hogy a kapott támogatásnál a nagy és a kis házakban egyaránt magasabbnak tartják a kívánatosnak tekintett fenntartói hozzájárulás mértékét. Nyitott kérdésnek tartjuk, hogy számolnak-e a

remélt magasabb támogatással óhatatlanul együttjáró erősebb függőséggel.

A kis intézmények dolgozói körében a fenntartó gyakran a fenyegető hatalom képében jelenik meg, elemző-partner viszonyra jobbra a nagy művelődési házak dolgozóinak válasza utalnak. A nyílt, ill. a rejtett fenyegetést jelentő kapcsolat mentén a fenntartónak a művelődési házról kialakított véleményét a jegyeladásból származó bevétel mértéke jelentősen befolyásolja, a szerencsésebb kapcsolatok esetében ennek nem tulajdonítanak ilyen nagy súlyt a megkérdezettek.

A szakma gondjait gyakran jellemző tízennégy állításból a legsúlyosabbak közé kizárólag olyanokat soroltak, amelyek a közművelődés finanszírozóinak és fogyasztóinak forráshiányos helyzetét veszik számba, ill. amelyek a szakmabeliek és a lehetséges látogatók gazdaságilag motivált érdekvesztését írják le. Az ily módon homogénné szűkült hattagú problémásorozat egyetlen eleméről sem hiszik, hogy azokban a jelenlegi, vagy akár a következő kormányzati ciklus során érdemi javulás várható.

Az eddigiek során azt láttuk, hogy a szakmában dolgozóknak eddig ismeretlen helyzetekkel, ill. fenyegetésekkel kell szembenéznük. Ennek ellenére a kérdezettek többsége azt állította, az utóbbi egy-két évben nem volt szüksége külső támaszra-segítségre. Nem került szembe olyan szakmai feladattal, ill. olyan elméleti-társadalmi kérdéssel a mesterség gyakorlása során, amelynek megoldásában, megválaszolásában kompetenciája határaitra ütközött. A segítséget keresők között a vezető beosztásúak gyakrabban számoltak be sikertelen támaszkeresésről, mint a beosztottak. Ennek hátterében a segítséget igénylő vezetők megoldatlan helyzeteinek összetettségét találtuk.

A budapesti népművelők szakmai szervezete (a Budapesti Népművelők Egyesülete) és a szakmabeliek érdekképviseleti szervezete (a Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete) kapcsán vizsgáltuk, vajon mennyire váltak a megkérdezett népművelők „saját” szervezetévé. Az egyesületet elsősorban a vezetők, ill. a nagy intézmények szervezetének találtuk. Ennek okát az elődszervezet szervezési és működési módjának átöröklésében látjuk. A szakszervezeti tagságról megismert adataink szerint a szakszervezet látóteréből szinte kiestek a kis munkahelyek. A szakszervezet tevékenységéről kialakult álláspontok viszont a munkahelyi hierarchia mentén térnek el egymástól, ami azt jelzi, hogy a vezetőket sikeresebben állította maga mellé a szakszervezet, mint a beosztottakat.

